

20 DOLAR

20 KİLO

CUMHURİYET TARİHİNİN
EN BÜYÜK SÜRGÜN
HİKÂyelerinden biri

İÇİNDEKİLER

50 YIL GEÇKEN ÖZÜR

Rıdvan Akar

7

İKİ EŞİK ARASINDA BİR BAVUL...

Hera Büyüktaşyan

9

APELASİS

Dr. Cengiz Aktar

17

BİR SÖZCÜKTE NE VARDIR?

Istanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünleri

Doç. Dr. İlay Örs

21

İSTANBUL RUMLARI:

Bir Tükeniş Hikâyesi

Prof. Dr. Samim Akgönül

27

İLK SÜRGÜNLER:

Geri Dönüşsüz Bir Yolculuğun Hikâyeleri

Anna Theodorides

33

KIBRIS MESELESİNİN REHİNELERİ:

Basının Gözüyle 1964 Sürgünleri

Doç. Dr. Ceren Sözeri

45

**1964'TE İSTANBULLU RUMLARIN
TÜRKİYE'DEN SINIR DIŞI EDİLMESİ**

*Bu Uygulamanın Onların Sosyal
Psikolojisinde Yarattığı Etkiler*

Prof. Dr. Nikolaos Uzunoğlu

53

ATİNA'DA RUM KALMAK

Yrd. Doç. Dr. Hakan Yücel

Süheyla Yıldız

59

İÇİNDEKİLER

ATINA'DA RUM KALMAK

Yrd. Doç. Dr. Hakan Yücel

Galatasaray Üniversitesi

Süheyla Yıldız

Galatasaray Üniversitesi doktora öğrencisi

Türkiye'nin uluslaşma serüveni içinde "Türk" olarak görülmeyen unsurlar özellikle de Rumlar, dışlanmak, aşağılanmak ve kovulmakla sınandılar. 2013'ün son günlerinde Atina'da gerçekleştirdiğimiz saha araştırmasıyla 1964'ün, kapanması mümkün olmayan bir yaranın tarihi olarak önemini, İstanbul'un son sürgünleriyle kısa ama yoğun bir süreçte deneyimledik. İstanbul, hem İstanbul'da hem Atina'da *Polites* [İstanbullu] olarak kalmayı başaran bu insanların büyük bir özlemle ve de aynı zamanda hüznle andıkları memleketleri.

Terk etmedik, sabrettik, kovulduk

Çünkü onlar, kimliklerinin temelini oluşturan mekandan 1964 yılında, 6-7 Eylül olayları ile 1964 Sürgünü arasındaki karanlık dönemde ya da sonrasında koparıldılar. Hiçbir zaman terk ettik demeyen ve zaten zihinlerinde de yurtlarını terk etmemiş olan bu son sürgünler, yoğun kırgınlıkları ve derin hüznleriyle "kovulduk" sözünü hep yinediler. Onları yurdundan eden, kendilerinden bağımsız yürüyen ama "içimizdeki yabancılar" olarak bedelini ödedikleri siyasal konjonktördü. Atina'daki ilk günümüzde, 1964'de, daha 18 yaşında bir genç kızken çok sevdiği mahallesi Tarlabası'nı ve gelecek hayallerini birkaç gün içinde terke zorlanan kukla sanatçısı (kendi deyişle kukla doktoru) İrini "Aman bu Kıbrıs aman!" demişti bize. İrini yanında hala sakladığı ilk kuklası "Sarıklı Medrese Hocası"nı getirmişti, sonra onun yanına

Atina'da yaptığı ilk kuklası "İnce Memed"i eklemişti. Şimdi bu kuklalar yüzlerce kuklayla dolu evinin en değerlileri olarak vitrindeki yerlerini koruyorlar.

İstanbul Rumluğunun tahrip sürecinin düğüm noktası 1964'tü ama Atina'da önümüze özellikle çıkan diğer tarih 1964'ün habercisi 1959 yılı sürgün kararlarıydı. Kıbrıs sorunu kaynaklı sınır dışı edilmeler daha 1950'lerin sonlarında başlamış, zengin/fakir, genç/yaşlı ayırt etmeden Yunan uyruklular keyfi olarak sınır dışına çıkartılmış. O nedenle Atina'da karşılaştığımız özellikle İstanbul özlemiyle anavatanlarından kopuk bir şekilde yaşayan "siyasi nedenlerle" "ajanlık" suçlamalarıyla sınır dışı edilen bu insanlar, çok farklı sosyal tabakalardan geliyorlardı. Hepsinin ortak noktaları, işlemedikleri bir suçun bedelini ödemiş olmalarıydı. Şimdiyse buna rağmen bambaşka bir kentte ve bambaşka bir zamanda biraz eksik de olsa, kovuldukları mekanın kimliğini, Rumluklarını yaşıyorlar. Gerçekten tüm görüşmecilerimizin belirttiği gibi Kıbrıs'ın bedelini ödeyenler onlardı, kalacaklarını umuyor ama muhtemel bir felaketten de kaygılanıyorlardı. Diyonisis o günlerden bize böyle bahsetti: "Ben İstanbul'dan tek başıma çıktım, sadece gömlek ve giyecek vardı valizimde. Böyle bir karar çıkmasaydı İstanbul'da dururduk. Aslında gönderileceğimiz de belliydi ya..."

Atina'da bir "Yunan ajanı":

"Burada Merhaba diyorum, İstanbul'da Yunancasını derdim"

Kaldığımız süre boyunca bizimle Türkçe konuşmayı tercih eden son sürgünlerimizden 82 yaşındaki eski atlet ve döşemeci Teologos'un 1959 yılında, Patriğin ve Yunan konsolosluğunun kuryeliğini yapmak suçlamasıyla sınır dışı edilişi 1964'ün sinyalini çoktan vermişti. Kendi

halinde zanaatkârlık yapan ve herhangi bir cemiyete bile üye olmayan ama "vatana ihanet" ve "ajanlık" suçlamasıyla işkenceli bir sorgunun ardından Yunan sınır kapısına bırakılan Teologos "Yunan pasaportlular" olarak bildiklerimiz hakkında aslında bir şey bilmediğimizi hüznü yüklü görüşmemizde bize kanıtladı. Teologos hislerini bize şöyle ifade ediyor: "Ajanlık suçlamasıyla sınır dışı edildiğimden yıllarca İstanbul'a dönemedim. İstanbul için daima en iyi lafları söylüyorum burada, "pabuç" diyorum ben hala. Daima "Merhaba" diyorum burada, Türkiye'de ise Yunanca derdik merhabayı. Burada herkes Konstantinopolis der, ben İstanbul derim." Atina'da geçirdiğimiz sürede 1964'de "gönderilen ajan Yunanlıların" aslında ne kadar "yerli" olduklarını gördük. Zaten her görüşmemizde bize söylendi: "Sınır dışı olmasaydık kesinlikle buraya gelmezdik." Türkiye'de hayatları rahat değildi, ama her şeye rağmen memleketleri İstanbul'du...

GÖRÜŞMELERİN GENEL GÖRÜŞÜ
YUNANİSTAN'A HÂLÂ TAM OLARAK ALIŞAMAMIŞ
OLMALARIDIR. HRİSTO'YA GÖRE SÜRGÜNLER
ŞİMDİ RAHATLAR, MEMNUNLAR AMA BİR
HÜZÜN, BİR "GURBETLİK" HEP VAR.

Yunan tebaalı değil Polites

İstanbul'da 1964 öncesi Rumca konuşan Ortodokslar Yunanlı ve Rum olarak ayrılacak gruplar değillerdi, hepsi *Polites*'di, İstanbulluydular. Yunan uyrukluların apar topar sınır dışı edilme kararı Türk uyruklularının ve yakın akrabalarının da göçüne neden olmuştu. Zaten 1964 sonrasındaki dönemde artan baskı ve dolayısıyla korku ortamında kalan Türkiye Rumları da hızla göç edecekti. Hristo bu göçün sıkıntılarını şöyle anlattı; "1964'ü Türkiye'de kimse bilmiyor. Bu sürgünün etkisi 6-7 Eylül olaylarından çok daha önemli bana göre. Hatta bu sürgünün kurbanı olmak zorunda kalan Türk vatandaşı Rumlar oturma izni almak gibi sorunlar yüzünden çok daha zor adapte olmuştur."

Zor yıllar

Sürgüne maruz kalan bu insanlar aradan geçen yarım asıra rağmen sürgünü ve ardından yaşadıkları zor günleri hiç hatırlamak istemiyorlardı ama tümü nezaket gösterip sorularımızı yanıtladılar. Bazıları, örneğin Kata şanslıydı: "En azından biz şanslıydık. Çünkü eşimin akrabaları daha önceden buraya yerleşmişti ve bize yardım ettiler. Fakat yaşlılar bir buhran geçirdiler." Yorgo'nun o günler hakkındaki anlatısı yaşanan travmanın derinliğini göstermişti bize: "1964'de çok yoksullaşanlar vardı ve hiç düzelemediler. Babamın kendisi gibi işadami olan bazı arkadaşları intihar etti. Zaten bunların bir kısmının ailesi İstanbul'da kalmıştı ve hiç gelmediler. Burası sürgünlere zor geldi. Bunların hepsi de iş adamı idi İstanbul'da. 40'lı yaşlarındaydılar..."

Sürgün dönemindeki travmayı Hristo, Yahudilerin 1930'larda yaşadıklarına benzetmektedir: "Her hafta listeler halinde isimler çıkıyordu. 1964 Marttan Aralık kadar listeler sürdü."

İrini'nin (Brindesi) sürgün esnasında yanında getirebildiği tek şey olan bebeği

Nazi Almanya'sındaki gibi. Bir adam bilmediği bir yurda gitmek zorunda idi. Oysa onun memleketi burası değil, orasıydı. Hakikaten o insanlar geldiler ve üçüncü sınıf otel odalarında kaldılar. Çok acı bir şeydi."

1964 sürgünü olanlar ve 'sıra bize gelecek mi?' korkusuyla çeşitli tarihlerde göç edenler ne göç günlerini ne de Yunanistan'a ilk geldikleri günleri, aradan geçen onlarca yıla rağmen hüzünlenmeden anlatamadılar.

20 kilodan kalanlar

Genelde ihtiyaca yönelik hazırlıklarla yola çıkan ya da yanına hiçbir şey almayan sürgünlerin bazıları o günlerde yanlarında getirdikleri birtakım eşyaları hatta -eğer alabilmişlerse- mobilyalarını hala saklamaktalar. Örneğin Kata, sürgün sonrasında arkadan yollanan mobilyalarını aradan geçen yarım asıra rağmen hala kullanmakta. Irini'nin ise getirdiği bebeği olmuş: "Bavulumda sadece bebeğim [kuklam] vardı. Zaten ben bebek doktoruyum yani kuklacı. 50 yıldır o bebek duruyor. Babam da yanında tavlasiyla gelmişti."

"Gâvurduk, Türk tohumu olduk"

İlk günlerde Yunanistan'da yaşanan ayrımcılığın bugün dahi devam ettiğini belirten görüşmeciler, aynı zamanda bu durumun onları ayrıcalıklı kıldığını özellikle belirttiler. Irini: "Bizi burada sevmедiler, bizi dost gibi görmediler. Aaa bunlar geldi şimdi bizim işimizi alırlar diye düşündüler. Ama biz onlardan farklıydık. Biz Yunanca konuştuğumuz zaman cümlenin ortasına bir Türk kelimesi atıyorduk mesela. Buradaki kadınlar ev kıyafeti ile dışarı çıkıyorlardı, biz bunu garipsiyorduk çünkü biz bakkala bile üstümüzü başımızı düzeltip gideriz. Özellikle taşralı Yunanlılar bizi kiskanıyorlardı. Atinalıların bizden daha farklı bir kültürü var. Biz onlara siz iyi yemek pişiremiyorsunuz diyorduk. İstanbullu Rum olmak bir ayrıcalıktır."

"İstanbul'da gâvurduk, burada Turkos poros (Türk tohumu). Neyse yavaş yavaş alıştık" olarak dile getirilen Yunanistan'daki ayrımcılık hikayeleri, onların İstanbul'da Rumluklarından dolayı maruz kaldıklarının burada da devam ettiğini gösteriyor. Yunanistan'da İstanbullu Rum olmayı bir ayrıcalık olarak gören görüşmeciler özellikle yemek kültürünü yerlilere öğretmekle övünmekte, tıpkı Mübadele dönemi sürgünleri gibi. Kozmopolitliğin üzerinde sıkça duran görüşmeciler, bu özelliklerinin Atina'da onları kesinlikle ayırttığını düşünüyorlar.

Atina'da İstanbul Mutfağı

Genel olarak Türkçeyi unutmayan görüşmecilerin günlük yaşamlarında bir Rumun olduğu ortamda sık olmasa da bazı Türkçe kelimeler kullanmalarını, kendilerini yerlilerden ayırtarak Rumluklarının ifadesi olduğunu düşünüyorlar. Özellikle sadece Yunan kanallarından değil Türk kanallarından da izledikleri dizilerle Türkçelerini pekiştiren görüşmeciler, Türkiye'nin güncel gelişmelerden de haberdarlar. Yunanistan'da yayınlanan Türk dizilerinin, Türklere karşı Yunan toplumunda var olan birçok önyargıyı yok ettiğini söylüyorlar. Yunanistan'da çok beğenilen *Politiki Kuzina* [İstanbul Mutfağı] filmi de 1964 sürgünlerinin

toplumdaki konularını etkilemiş. Tüm bu yeni gelişmeler Rumluklarını daha rahat yaşamalarını sağlıyor belki de. Arada ister istemez kullanılan Türkçe kelimeler belki de ağızdan daha rahat çıkıyor. Öte yandan yaşadıkları travmaları çocuklarına ve torunlarına bu filmin yayınından sonra, daha rahat anlatmaya başladıklarını belirten görüşmeciler aynı zamanda çocuklarını Türkçe öğrenmeleri için teşvik ettiklerini söylüyorlar. Birkaç yıldır bazı göçmen derneklerinde Türkçe kursları düzenlenmekte, zaten Türkçe öğrenmek son dönemde yükselen trend olmuş. Bu çift dilliğin devamı Rum kültürünün devamlılığına da katkı sağlıyor.

Atina'daki İstanbul

Yunanistan'da İstanbullu Rum olarak yaşam sürdürülmektedir. Onlar için İstanbullu olmanın yeri başka. İrini bu konuda şunları söylüyor; "İstanbullu Rum gibi yaşıyoruz burada. Yani "gavur" gibi yaşıyoruz!" Binlerce üyesi olan İstanbul'un farklı mahallelerinin düzenledikleri göçmen dernekleri yemekler ve eğlencelerle Rum mahallesi kültürünü Atina'da yaşatıyorlar. Zaten İstanbullu Rumlar, Rum göçmenlerin kalabalık olduğu (Nea Smyrni [Yeni İzmir] Nea Philadelphia [Yeni Alaşehir], Paleo Faliro gibi) mahallelerde oturmayı tercih ediyorlar. Derneklerin eğlence gecelerinde hep beraber olan Rumlar, memleket şarkıları söyleyerek, yöresel danslarla geçmişteki geleneklerini devam ettirmeye, gençlere aktarmaya çalışmaktadır. Görüşmecilerin genel görüşü Yunanistan'a hala tam olarak alışmamış olmalarıdır. Hristo'ya göre sürgünler şimdi rahatlar, memnunlar ama bir hüzün bir "gurbetlik" hep var, Galatalı Todori ise "45 sene sonra bile hala buraya, bunların yaşam biçimlerine alışmadım" diyor.

"Bu yara kapanmaz ama küçülebilir"

Hüzünlü hikâyeleri, zorlu yaşamları olan bu insanlar özlemlerle andıkları doğdukları topraklarla bağlarını koparmamak niyetindedir. Fırsat buldukça Türkiye'ye seyahat eden sürgünler sık sık "bizim hiçbir suçumuz yoktu sadece dinimiz farklıydı, bizi neden kovdular ki" demekten kendilerini alamıyorlar. Bu seyahatler hem mutluluk hem de hüzün verdiği için duygusal yükü çok ağır oluyor. 1964'ün habercisi 1959'da babasının sınır dışı edilmesiyle zor günler geçirdiklerini ve memleketlerinden hiç istemeyerek kopmak zorunda kaldıklarını ifade eden Niko, küçük yaşta sürüldüğü İstanbul'a özlemlerle yaşadığını belirterek sözlerini şöyle tamamladı: "Yaşasın memleket, but I don't know which memleket". Yurtsuzlaştırılanların görüşmelerimizi bize açıkladıkları ortak kanaati şudur: "Bu yara kapanmaz ama sizin gibi insanlarla kurduğum temaslar yarayı zamanla küçültecektir."

"Artık konuşabiliriz"

Rum yazar Yani Vlastos Türkçede *Baba Konuşabilir Miyim?* adıyla yayınlanan kitabını Atina'daki hayatında sorunlarla karşılaştığında hep aklına gelen bir anıyla bitirir. Atina'ya geldikleri gün kenti gezmek için evden çıktıklarında beş yaşındaki kızı ona; "Baba artık [Rumca] konuşabilir miyim?" diye sorar, o da "Artık istediğin kadar konuşabilirsin" yanıtını verir.

Artık istediğimiz kadar konuşalım. Burada da, orada da...

**Bu Yunan uyrukluymuş, şu Türk
uyrukluymuş gibi bir ayrım yok
aklimızda. Biz burada kendimize
“Politis” deriz. Dünyada tek bir şehir
vardır, o da İstanbul'dur.**

ELISSAVET HARITONIDOU KOVI /Atina